

Hranice tzv. hanáckých nářečí v minulosti a nyní

Marta Šimečková

DOI: 10.62800/NR.2025.2.04

Defining the Boundaries of the Dialects Known as Hanakian: A Historical and Contemporary Perspective

The study examines the delimitation of the Hanakian dialects from the earliest sources to the present day. It shows how a term originally applied narrowly to dialects spoken in the Haná river basin gradually evolved to refer to a broader Central Moravian area. It analyses both linguistic and extralinguistic criteria used to define these dialects and draws attention to discrepancies between the boundaries of the Hanakian dialects and the ethnographic region of Haná. The study also addresses the colloquial term 'hanáčtina' and the contemporary status of these dialects as a component of regional identity. The text is supplemented with examples of historical dialect maps and a synthetic map showing the boundaries of central zone of the Central Moravian dialects and the Central Moravian dialect group, including its intersection with the Haná region.

Key words: Hanakian dialects, Central Moravian dialects, dialectology, dialectal classification, dialect boundaries, ethnographic region of Haná, regional identity

Acknowledgement: Příspěvek vznikl na základě řešení projektu č. DH23P03OVV010 Jazyková paměť regionů České republiky. Metody strojového učení pro uchování, dokumentaci a prezentaci nářečí českého jazyka; poskytovatel podpory Ministerstvo kultury, Program NAKI III. Práce používá mj. data, která poskytuje výzkumná infrastruktura LINDAT/CLARIAH-CZ (<https://lindat.cz>) podporovaná Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy České republiky (projekt č. LM2018101).

Contact: Mgr. Marta Šimečková, Ph.D., Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., dialektologické oddělení, Veveří 97, 602 00 Brno; e-mail: simeckova@ujc.cas.cz; ORCID 0000-0003-1210-8468

Jak citovat / How to cite: Šimečková, Marta. 2025. Hranice tzv. hanáckých nářečí v minulosti a nyní. *Národopisná revue* 35 (2): 119–135. <https://doi.org/10.62800/NR.2025.2.04>

Český jazyk se nepřetržitě vyvíjí od 10. století, kdy se vydělil jako jeden ze slovanských jazyků. Za tuto dobu prošel řadou změn nejen systém českých hlásek, ale značných posunů doznala i deklinační a konjugační paradigmata, větná stavba včetně repertoáru spojovacích prostředků a slovní zásoba. Vedle kulturního jazyka, z něž vzešla dnešní spisovná čeština, byly od počátku formovány také další komunikační varianty, mezi nimi i různé lokální formy odlišující se od okolí buď jazykovými inovacemi, nebo naopak konzervací archaických jazykových prvků. Pro tyto útvary, jejichž diferenciaci vyvrcholila v průběhu 17.–19. století, se vžilo označení teritoriální dialekty neboli nářečí. Na jejich podobě se

kromě vnitrojazykových faktorů podílely i ty mimojazykové, zvláště přírodní překážky bránící obyvatelstvu českého jazykového prostoru ve vzájemném kontaktu, jako kopcovitý terén, zalesněné území nebo vodní toky. K tomu přistupovaly činitele politického, ekonomického, sociálního a jiného rázu, které přirozeně plynuly ze společenského rozvoje. Zatímco dřívější feudální způsob života znesnadňoval volné šíření jazykových jevů, čímž v některých oblastech docházelo k uchování starší jazykové vrstvy vedoucí k vymezení relativně samostatných nářečí, zrušení nevolnictví naopak umožnilo větší mobilitu obyvatelstva, což mělo za následek postupné stírání nářečních rozdílů a uvolňování původních

víceméně pevných hranic. Mizení tradičních dialektů coby systémových jazykových útvarů pokračuje dodnes, z komplexu aktuálních příčin jmenujme zejména zvýšenou vnitřní i vnější migraci obyvatelstva nebo vliv školy, médií a sociálních sítí.

Přesto i dnes můžeme v souvislosti s určitými oblastmi hovořit o poměrně silném postavení dialektů, mj. z důvodu jejich posilování coby součásti regionální identity na straně jejich nositelů, kteří se místy dokonce aktivně zasazují o jejich udržení, ne-li obnovu (Ireinová – Stupňánek 2020; Šimečková 2022b: 116–117). Takovou oblastí je i etnografický region Haná, jehož obyvatelé se hlásí k tzv. hanáčtině. Obsah pojmu hanáčtina, respektive hanácká nářečí, však není jednoznačný. Zatímco u laické veřejnosti se užívá pro označení dialektů hanáckého regionu, jehož vymezení však není ani v moderních etnologických pracích shodné (Válka 2013; obdobně pro jiné regiony Drápala – Pavlicová 2014), v oboru dialektologie došlo u dvouslovného pojmenování *hanácká nářečí* za posledních sto let k výraznému významovému posunu, a to směrem k celé středomoravské nářeční skupině nebo k její centrální části, a nakonec i k vyloučení z terminologické soustavy postihující hierarchii nářečního členění češtiny.

Předkládaná studie je věnována na první pohled triviální, avšak při bližším ohledání komplikované otázce, co vlastně ona hanácká nářečí a hanáčtina jsou. Dalším cílem je zodpovědět, podle jakých kritérií byly v minulosti stanovovány hranice hanáckých dialektů, na základě jakých znaků byly charakterizovány, nakolik se měnil jejich rozsah a jakou návaznost měly na etnografický region Haná. Postupováno je chronologicky od popisů hanáckých nářečí v historických pramenech, mj. v dobových zprávách líčících etnický a kulturní ráz obyvatel Moravy,¹ až k novějším, ryze dialektologickým interpretacím.² Výklad je doplněn ukázkami map převzatých ze starších publikací, též nově utvořenou mapovou syntézou.³

Popisy nářeční situace na Moravě: raná fáze

Nejstarší zmínky o jazykové situaci na Moravě nacházíme v *Grammaticae české* Jana Blahoslava, datované k roku 1571.⁴ Autor se v kapitole *De dialectis*⁵ věnuje rozdílu mezi mluvou Čechů a Moravanů, které rovněž označuje jako Moravce. Zmiňuje i Hanou; jde patrně o jednu z nejstarších písemných zpráv o tomto regionu, nepočítáme-li středověká falza (Hosák 1966; Roubic 1993; Válka 2013: 116). Blahoslav popsal vybrané česko-moravské rozdíly v rovině hláskosloví, tvarosloví

i lexika, ovšem nesystematickým způsobem. Většinově schází bližší územní určení jevů, a pokud je vybraný jazykový prvek místně zasazen, pak do okolí většího centra (výslovně je zmíněn např. Hulín, Strážnice). K Hané se váže jediný úsek: „Moravané ačkoli českým jazykem mluví, však ne tak pěkně a slušně vyříkají slov někteří. Jako, sedláci prostí, zvláště na Hané, velmi usta otvírají, a naberouce některé litery hlaholu plná usta, jaks nezpůsobně mluví. *Klouče, pacholejk, čejstej mouž, boudemyť ou vas zejtra* etc. Někde příliš ukracují, dyftoňgu nezachovávajíce, a někde přidávajíce liter nebo syllab“ (cit. podle edice Čejka – Šlosar – Nechutová 1991: 370).

Z uvedené pasáže, stejně tak z dalších úseků gramatiky, je zjevný Blahoslavův negativní postoj vůči moravským nářečím.⁶ Kritika moravské řeči, lokalizovaná do prostoru Hané, se týká užívání dvojhlásek *ej, ou*, srov. *klouče* namísto dnešní spisovné (a rovněž Blahoslavem přijímané) formy *klíče*, dále *pacholejk* místo *pacholík*, *zejtra* místo *zítra*, *čejstej mouž* místo *čistý muž* (k možnosti provedení diftongizace u slov *čistý a muž* viz Šimečková 2022a: 155). Blahoslav tak pravděpodobně zaznamenal stav před provedením monoftongizací, tedy v době, kdy byly i ve středomoravském areálu rozšířeny dvojhlásky *ej, ou*, které se dále vyvíjely v jednoduché dlouhé samohlásky *é, ó* (takto i Havránek 1934: 110). Nejistá je však interpretace u dokladů *boudemyť* (= dnešní *budeme*), *ou vas* (= *u vás*); dvojhlásky *ou* totiž nemohla být v daných případech podpořena z důvodu předpokládané krátkosti zasažených samohlásek, neumožňující provedení změny *ú > ou*.

Formu *klouče* zasadil Blahoslav na jiném místě gramatiky do okolí Hulína (Čejka – Šlosar – Nechutová 1991: 370). Z toho plyne, že jako Hanou nazýval vůbec oblast středomoravskou (nikoliv jen povodí Hané), a to v souladu s dobovým územním označením (Roubic 1993: 14–15). Rozdílné představy o rozsahu Hané lze ostatně vysledovat v dobových kartografických dílech. Zatímco v Komenského mapě, poprvé vydané roku 1624,⁷ byla nápisem *Na Hané* označena pouze jihovýchodní část Prostějovska, sahající od Prostějova k Litencím, v národopisné mapě Hané z počátku 19. století došlo k rozšíření – jako *terra promissa, vulgo sacra Hanna* (v překladu *země zaslíbená, svatá Haná*) je tu nazvána oblast mezi Vyškovem, Tovačovem a Kojetínem, tedy celé povodí Hané. Označení se sekundárně rozšířilo i na oblast blízkého Kroměřížska a Přerovska, později i na vzdálenější oblast Olomoucka a celého Prostějovska.

Poznámky o regionálně rozrůzněné češtině lze ve starším období dohledat zejména v textech z konce 18. století. Jejich znakem je kromě nesystematičnosti i nejednoznačný popis moravského (hanáckého) hláskosloví. Takovým případem je krátké pojednání Maxmiliána Václava Šimka *Von den Hanacken in Mähren* (1780), v němž je oblast Hané územně definována tokem stejnojmenné říčky, respektive čtveřicí měst Vyškov, Prostějov, Kojetín a Přerov, přičemž za „pravé sídlo Hanáků“ byly autorem označeny Ivanovice (dnešní Ivanovice na Hané ve vyškovském okrese). Hanáky Šimek vydělil na základě zvyků, kroje a jazyka. Je pro ně prý význačná výslovnost *e* namísto *i* a *o* namísto *ou* nebo *u*, dané tvrzení je podloženo příkladem *moj melé seno* (= *můj milý synu*). Odhlédneme-li od nepřesného slovního popisu, je zřejmé, že měl autor na mysli jednak prosazení středomoravské monoftongizace (*é, ó* namísto *ej, ou*), jednak změny *ily* > *e* a *u* > *o* (vzhledem k obcím, jež jsou v textu jmenovány, nepředpokládáme širokou realizaci *ę, ę*). Lze však pochybovat o adekvátnosti formy *moj⁸* a *melé* (očekávali bychom spíše *muj, milé*), pro něž nemáme oporu v žádném námi dostupném zdroji, současném ani historickém; snad šlo o autorské novotvary vytvořené za účelem stoprocentního doložení popsanych jevů, případně o chybný záznam dokládající, že autor znal hanácká nářečí pouze z doslechu.

V topografickém textu Františka Josefa Schwoye (1786: 18) byla mluva Hanáků označena za těžkopádnou.⁹ Kritiky se dočkala i v pozdějších *Moravských romantických povídkách* Josefa Heřmana Agapita Gallaše (1820; zde vycházíme z edice z r. 1941). Obyvatelé Hané coby „požehnané končiny“¹⁰ jsou vyděleni od jiných obyvatel Moravy na základě kroje a dialektu (1941: 188), diferenčním jazykovým jevem byla Gallašovi kromě změny *ily* > *e*¹¹ a *u* > *o* také záměna *r* > *l* (např. *falář*) a *l* > *n* (*manženka*). Dané změny označil za „nechutné“. Autor též poukázal na pomalou výslovnost Hanáků („výřečnost velmi tahavá“, tamtéž), přičemž ze zdoluhavosti a hrubosti projevu odvozoval vlastnosti Hanáků, a to tvrdost a drsnost.¹²

Nářečí nezůstala bez povšimnutí u sběratelů lidové slovesnosti. V souvislosti s lidovou písní upozornil na některé moravské prvky v tomto typu textů František Sušil (1835: II–IV), např. *duša, dušu, koňa*. Závažná je jeho poznámka o rozrůzněnosti nářečí uvnitř jedné obce: „Zkrátka řeč slovanská v Moravě jest ustavičný přechod od jednoho ke druhému nářečí, a často se dvoje setká

v dědině jedné, tak že i tentýž člověk jednou řekne *milej paní*, po druhé *milý paní*“ (tamtéž: III).¹³ Zpráv o nářečním rozštěpení Hané se z tohoto období dochovalo velké množství, jmenujme např. svědectví Františka Tomáše Bratránka: „Avšak ani na střední Moravě nenalezneme žádnou trvalou jednotvárnost ani krajiny, ani jejich obyvatel. Mrav, kroj a jazyk jsou zcela jinak nuancováni u Vyškova a Holešova, jinak u Kvasic a Náměště, přestože tito obyvatelé Hané se od nepaměti všichni souhlasně shrnují do věty: *mé sme mé*“¹⁴ (1884: 42; překlad cit. z Jeřábek 1997: 292).

Zatímco podle Sušila (1835: IV) lze Hanáka poznat užíváním samohlásky *ó* namísto *ú/ou*, Alois Maňák (Maňák 1838: 65) zdůraznil jiný diferenční znak, doložený mj. Bratránkovou větou *mé sme mé*, a to změnu *y* v *e* (a také *u* v *o*), která je překvapivě přirovnána k rakouské němčině: „V tomto ohledu se [Hanák] podobá (až na veselou mysl, jež se k jeho povaze chová jako víno k pivu) bodrému, rovněž zámožnému Rakušanovi, a s ním má společné také v jazyce jisté zvýšení samohlásek *e* a *i*, *o* a *u*, jež nezvyklému uchu zní jako skutečná záměna a podle níž je možno Hanáka okamžitě rozpoznat“ (Jeřábek 1997: 231). Tytéž jevy, společně s protetickým *h-* (např. *holeca* ‚ulice‘), připsal Hanákům a také Horákům Pavel Josef Šafařík (1842: 91–92), přičemž oblast Hané oproti jiným dobovým pramenům prodloužil až k Napajedlům na Zlínsku (tamtéž: 90). Výstižný nářeční popis zveřejnil Beda Dudík (1873: 11): „Jazyk Hanáků je moravský, což se projevuje zvláště širokým *a*, *o*, *u* namísto vokálů *e* a *i*, např. *slepica* místo *slepice*, instr. *slepico* místo *slepickou*. Hanák také s oblibou předsazuje vokálům *a*, *i*, *u* konsonant *h*, např. *hulica* namísto *ulice*, *hano* namísto *ano*. Dále Hanák rád zaměňuje *é* namísto *ý*, např. *béval* za *bydlel*,¹⁵ *bék* za *býk* a také *o*¹⁶ za *ú*, např. *lóka* za *lúka*, *móka* za *mouka* atd.“ (Jeřábek 1997: 330).

Z uvedeného plyne, že v pracích z 18. a 19. století již běžně figuruje slovo *Haná* jako označení širšího středomoravského regionu,¹⁷ přičemž její obyvatelé bývají označováni jako *Hanáci* s dělením na (*pravé*) *Hanáky*, *Baňáky*, *Blatňáky* a *Zábečáky* (takto např. Hanke 1786: 2;¹⁸ Jurende 1815: 57), popř. s doplněním o *Moravčíky* (takto Dudík 1873: 4). Z hlediska jazykové příslušnosti Hanáků bývá upozorňováno na užívání slovanského dialektu (tj. jazyka), konkrétně jazyka moravského, později nazývaného též jako moravský dialekt. Označení *hanácká nářečí* nebo *hanáčtina* (a vedle toho ani *slováčtina*, *valaština*

ap.) v těchto zdrojích zpravidla doložena nejsou; teprve ve zprávě Karla Kořistky (1861: 253) byl u moravského dialektu explicitně vydělen dialekt západní a východní; západní dialekt se prý vyznačoval kladením přízvuku na první slabiku a tříčlennou samohláskovou soustavou (a, e, o; á, é, ó). Moravský dialekt je v dobových pracích charakterizován jednak územně, jednak typickými hláskovými znaky, z nichž je majoritně upozorňováno na e, o namísto *ylí, u, dále é, ó* místo staročeského *ýlí, ú*, protetické *h-* a nepřehlasované tvary typu *kaša, kašu*. Popisy jsou však kusé, zjednodušené a někdy i po faktické stránce chybné. V mladších textech přibývá postřehů o rozdílech uvnitř moravského dialektu, je též upozorňováno na nevhodnost ztotožňování nářečních hranic s etnografickými oblastmi, popř. je připuštěna nemožnost jakéhokoliv zobecnění vůbec (např. Kořistka 1861: 253).

Ještě zbývá vysvětlit, proč byly moravské dialekty v přípravném období popisovány mnohdy v negativním světle. V 18. století k tomu přispěla dozajista dobová prezentace dialektů v tzv. hanáckých operách, které doznaly ve své době značné popularity.¹⁹ Vyčítány jim byly neumělé verše, komolení cizích slov, užívání expresivních výrazů a zejména četné nedůslednosti dialektu (např. Slavík 1940: 11–18). Na místě je však otázka, zda ony jazykové deformace byly skutečně způsobeny neznalostí autorů, nebo zda nebyly naopak záměrné ve snaze o zesílení jazykové komiky (Petrů 1985: 20–22). Obdobné kritiky se dočkala též další díla, která stála na počátku hanáckého písemnictví (podrobně Slavík 1940).

Souvisí to s obecnou tendencí pohlížet na dialekty jakožto na nekultivovanou složku národního jazyka z důvodu jejich zřejmé odlišnosti od prestižní češtiny (Kloferová 2007: 339). Vrátime-li se k Blahoslavově gramatice, je nutno si uvědomit, že plnila funkci translatologické příručky, která do velké míry ovlivnila jazyk humanistické *Bible kralické*. Pro biblické překlady přitom vždy platilo, že byly psány jazykem vyššího stylu, záměrně odlišného od jazyka užívaného při každodenní komunikaci. Také v období národního obrození se tyto dialekty jevíly jako přílišně vzdálené spisovnému jazyku, který se opíral o veleslavínskou tradici.

Postavení tzv. hanáckých nářečí v jazykovědných pracích od druhé poloviny 19. století

Česká dialektologie se jako samostatný vědní obor formovala ve druhé polovině 19. století. Je spojována s dílem Aloise Vojtěcha Šembery *Základové dialektologie*

československé (1864), v němž byla vůbec poprvé systematickým způsobem popsána a vydělena jednotlivá nářečí²⁰ v Čechách, na Moravě (se zahrnutím české části Slezska) a Slovensku. Moravskou oblast rozdělil Šembera na tzv. podřečí západní a východní, u nichž rozeznal čtyři různorečí, přičemž jedním ze západních různorečí bylo i různorečí hanácké neboli hanenské. Šembera hanácký nářeční areál lokalizoval do povodí vybraných toků a zpravidla větších obcí, zmíněna je též nížinná oblast Hané: „Má průchod v střední Moravě na rovině, řečené ode dávna Haná, ježto rozložena jest po řece téhož jména a po řekách Blatě, Oskavě, Bystřici až téměř po Dolní Bečev (Bečvu); totiž od Viškova a Plumlova přes Kostelec a Náměšť k Litovli, k Šternberku a k Velké Bystřici, kdež v pohoří počíná němčina, dále k Tršicům, ke Kokorám, Tovačovu a Kojetínu a okolo Morkovic, Švabenic a Dědic ku pramenům Hané na západ od Plumlova“ (Šembera 1864: 46).

Součástí Šemberova popisu hanáckých nářečí jsou hláskové zvláštnosti, vyjmenovány jsou též vybrané jevy slovtvorné a lexikální. Dominuje deskripce repertoáru hanáckých samohlásek, zmíněno je mj. uplatňování hlásky *e* na místě *y, i*, též hlásky *o* na místě *u* a jejich zvláštní realizace v areálu od Vyškova a Ivanovic k Dobromilicím, srov. doklad zapsaný jako *daebae daeckae tak baelo* oproti šíře užívané formě *debe decke tak belo* (tamtéž: 47). Jde zcela jistě o náznak otevřenější výslovnosti, tedy o zápis hlásek *ę, ɔ*, typických pro centrálně středomoravskou oblast ležící severozápadně od vyjmenovaných bodů (nikoliv v areálu ohraničeném těmito body).

Šembera rozdělil moravská nářečí nikoliv na základě jazykových kritérií, nýbrž podle etnografických oblastí, popř. větších sídel a vodstva, a to v návaznosti na starší tradici.²¹ Viditelné je to právě u hanáckého různorečí, které lze, vzhledem ke slovnímu popisu citovanému výše, lokalizovat do dobového pojetí etnografického regionu Haná, oproti starším představám silně rozšířeného, tedy již neomezeného na pouhé povodí stejnojmenné řeky. Vymezení dané oblasti Šembera ostatně potvrdil i v samostatně vydané mapě (1881), jejíž součástí je obyvatelské jméno *Hanáci*. Jednotlivé jazykové znaky, vyjmenované u každé oblasti, z toho důvodu často prostupují několik různorečí. Šemberou vydělené jednotky je tak nutno chápat nikoliv jako areály nářeční sui generis, nýbrž jako oblasti etnograficko-geografické.

Výhradně zeměpisné hledisko uplatnil při sestavování nářeční hierarchie František Bartoš. Ten ve své *Dialekto-*

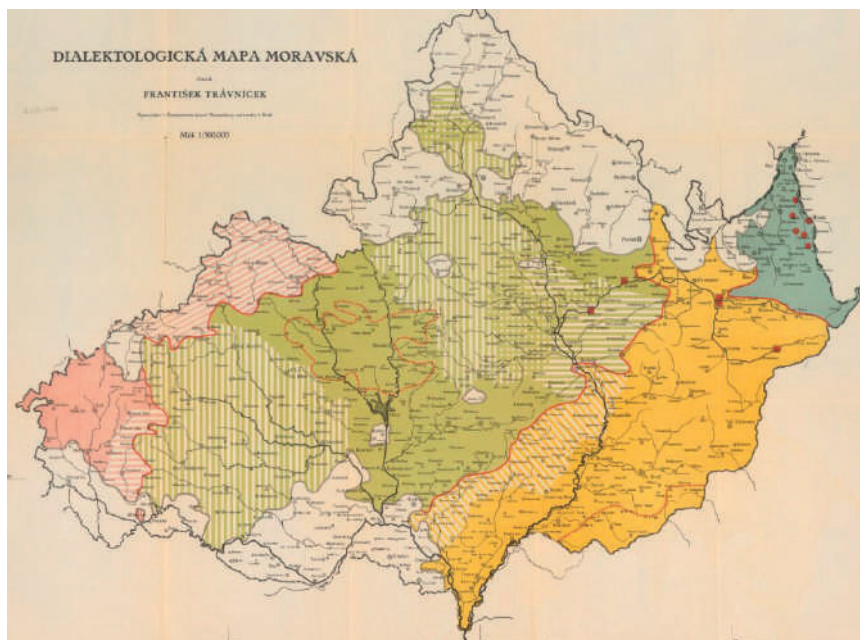
logii moravské představil podrobný popis tzv. nářečí slovenských, dolských, valašských a lašských (1. díl, 1886), též hanáckých a českých (2. díl, 1895).²² U jednotlivých nářečí rozlišil velké množství podřečí, a to podle jazykových specifik někdy až marginálního charakteru.²³ Z toho důvodu se u něj hanácká nářečí štěpí do 12 podřečí, pojmenovaných zpravidla výčtem okresních měst. Konkrétně jde o tyto jednotky: 1. Holešov, Kroměříž, Přerov, Záhoví²⁴; 2. Přerov, Kojetín; 3. Olomouc, Šternberk, Prostějov, Vyškov (s různorečím olomoucko-prostějovským, bystricko-šternberským, týnecko-nezamyslickým a vyškovským); 4. Drahaný; 5. Letovice; 6. Litovel, Konice, Jevíčko; 7. Zábřeh; 8. Slavkov, Bučovice, Ždánice; 9. Blansko, Brno, Židlochovice, Klobouky, Rousínov; 10. Tišnov; 11. Ivančice, Moravský Krumlov, Znojmo, Meziříčí, Třebíč, Moravské Budějovice; 12. Kunštát.

Z přehledu plyne, že Bartoš jako hanácké nářečí označoval celou středomoravskou nářeční skupinu, jejíž hranice odpovídají současné představě o rozsahu tohoto areálu.²⁵ Jde o výrazný posun oproti Šemberovi, který spojoval hanácká nářečí výhradně s původním regionem Haná. Důvodem tohoto rozšíření mohla být skutečnost, že Haná coby etnografická oblast byla již v této době ztotožňována s Moravou a Hanáci se všemi Moravany (Roubic 1993: 15).²⁶ Svědectvím, že tomu tak bylo ještě v 19. století, podal ostatně i Šembera prostřednictvím poznámky, že Slováci označovali jako Hanáky všechny „Moravce“ (Šembera 1864: 46). Tvzení pak upřesnil Bartoš následovně: „Slováci a Valaši nazývají každého Hanákem, kdo samohlásky e, é, i, í, y, ý, u, ú zvláštním způsobem přezvukuje neboli moutí, ať všecky, ať jenom některé z nich, na př. ý, ú“ (Bartoš 1895: II). Právě tyto rozdíly v samohláskovém systému dovedly Bartoše k osamostatnění hanáckého areálu (vedle areálu valašského, lašského atd.). Menší jednotky byly naopak stanoveny spíše územně než nářečně, byly však opatřeny podrobným popisem hláskosloví a tvarosloví, někdy doprovázeným výčtem slovtvorných, syntaktických a lexikálních zajímavostí. Popis hlásek je u Bartoše obdivuhodně podrobný; na rozdíl od starších prací rozlišil čtyři e-ové a čtyři o-ové hlásky, kromě realizace standardní (e, o) jsou to dále hlásky zvýšené/zúžené (označované jako é, ô), ještě o něco vyšší (ê, ò) a snížené/otevřené (ê, ò).²⁷ Stanovení areálu těchto hláskových odlišností však znesnadňuje Bartošem aplikované nářeční dělení, např. otevřené samohlásky jsou rozprostřeny mezi skupiny 3, 4, 6, 7, a to nikoliv v celé jejich šíři.

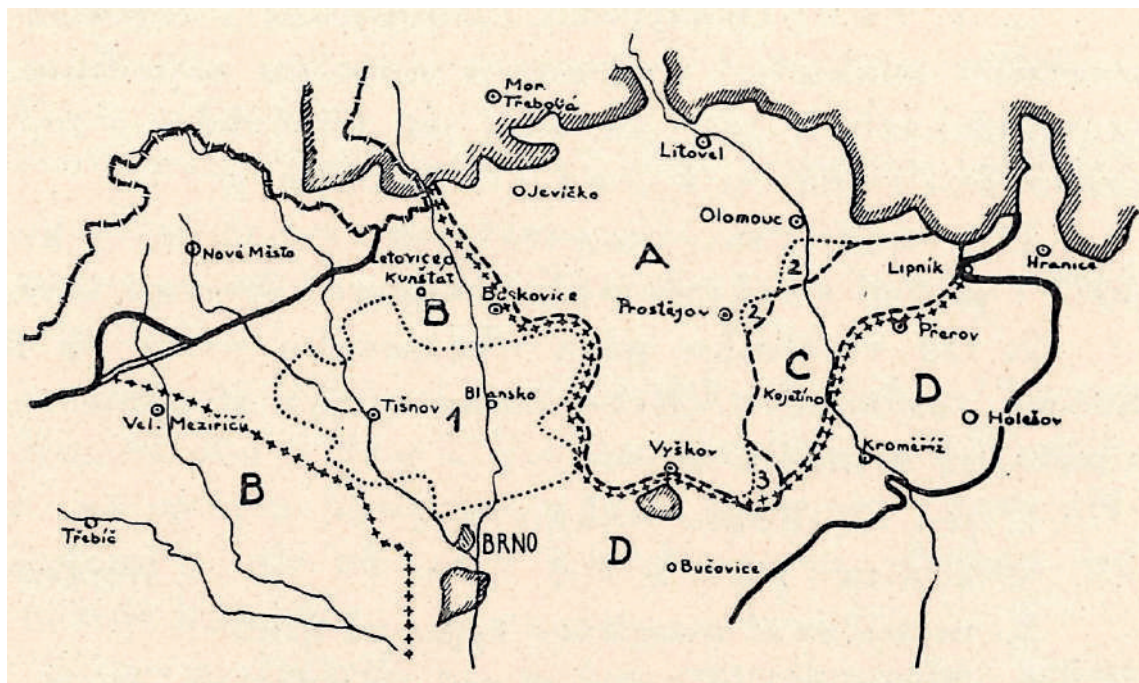
Své poznatky o nářeční situaci na Moravě Bartoš uplatnil jako spolusestavovatel hesla *Morava* pro *Ottův slovník naučný* (1901). V deskripci neopomněl zdůraznit hláskové rozdíly, zejména v systému samohlásek. Za „pravé“ Hanáky jsou v tomto díle označeni obyvatelé Vyškova, Prostějova, Olomoucka a Šternberska, a to na základě korelace zúžených a širokých vokálů: „V tomto podřečí jest každé původní e poněkud zúženo: *véděté*, y vždy a i po vytčených nahoře souhláskách přezvukuje se v široké é: *děbē bēlē řēbē, bēla bē é máčka, lēd, peřēna, sēla, zēma, žēd*“ (tamtéž: 641), obdobně: „původní o jest malinko zúžené: *ólóvó, u* se vyslovuje jako široké ô: *bôdô, ú* jako ó více méně zúžené“ (tamtéž: 642).

Zatímco Bartoš vnímal svou činnost na poli územně rozrůzněné češtiny jako součást etnografických bádání (1895: III), od začátku 20. století začaly převládat texty, v nichž byly nářeční popisy již výhradně pojaty jakožto práce jazykovědné. Bartošova *Dialektologie moravská* se však stala zásadním pramenem pro poznání staršího stavu dialektů. Čerpal z ní mj. František Trávníček při sestavení mapy, která je součástí útlé knížky *Moravská nářečí* (1926; viz obr. 1).²⁸ Oproti Bartošovi však namísto geografického členění upřednostnil výhradně hledisko jazykové.²⁹ Základním kritériem se mu stal vývoj staročeských hlásek *y* a *ú*, čímž byla stanovena čtyři nářečí: moravskočeské, hanácké, moravskoslovenské (neboli slovenské)³⁰ a lašské. V rámci hanáckého nářečí Trávníček vymezil oblasti se zvláštními hláskovými jevy, např. s výskytem dvojího *l* nebo krácením samohlásek *í/y* a *ú*. Dnešní centrálně středomoravská oblast s existencí širokých samohlásek do mapy promítnuta nebyla.

Trávníček se zasloužil o nový přístup k hierarchizaci dialektů češtiny. Namísto zeměpisného či etnografického hlediska uplatnil přístup diachronně lingvistický, byť pouze na moravském areálu. Trávníčkovu myšlenku rozvinul Bohuslav Havránek v rozsáhlé studii *Nářečí česká*, obsažené ve třetím svazku *Československé vlastivědy* (1934), přičemž nově navržené jazykové hranice odrážely kromě dobového nářečního rozrůznění též vývojové souvislosti. Nářečí češtiny Havránek rozdělil na nářečí česká v užším smyslu, středomoravská (neboli hanácká) a lašská,³¹ a to podle rozdílů v soustavě samohlásek. Jako základní dělítka byly potvrzeny střídnice za staročeské *y*, *ú* (Havránek 1934: 102–104), při dělení na nižší jednotky se mělo vycházet primárně z dalších hláskových jevů, méně též ze znaků tvaroslovných. U středomoravských nářečí, pro něž Havránek častěji užíval ve snaze

Obr. 1. Trávníčkova mapa Moravy s vyznačením nářečních areálů (1926)

Obr. 2. Havránková mapa s členěním tzv. hanáckých nářečí (1934: 175)

o stručnost označení *hanácká* (tamtéž: 103), se při vnitřní diferenciaci uplatnil stav krátkého vokalizmu, zejména střídnice za staročeské *y*, *u* (tamtéž: 167–170). Hanácká nářečí jsou tak členěna na skupinu centrální (prostějovskou) se sedmičlennou soustavou krátkých samohlásek (*a*, *e*, *ě*, *i*, *o*, *ô*, *u*; typ A), skupinu západní (letovicko-meziříčskou)³² s pětičlennou soustavou (*a*, *e*, *i*, *o*, *u*, přičemž z *ĩ*,³³ *u* vzniklo *e*, *o*; typ B) a skupinu jižní³⁴ s šestičlennou soustavou (*a*, *e*, *i*, *ĩ*, *o*, *u*; typ C). Pětičlennou soustavou (*a*, *e*, *i*, *o*, *u*) jsou též charakterizována nářečí okrajová, konkrétně nářečí slavkovsko-bučovské, přerovsko-kroměřížské, úsek zábřežský a úsek kunštátský (typ D; tamtéž: 174–175; areály jednotlivých typů viz obr. 2).

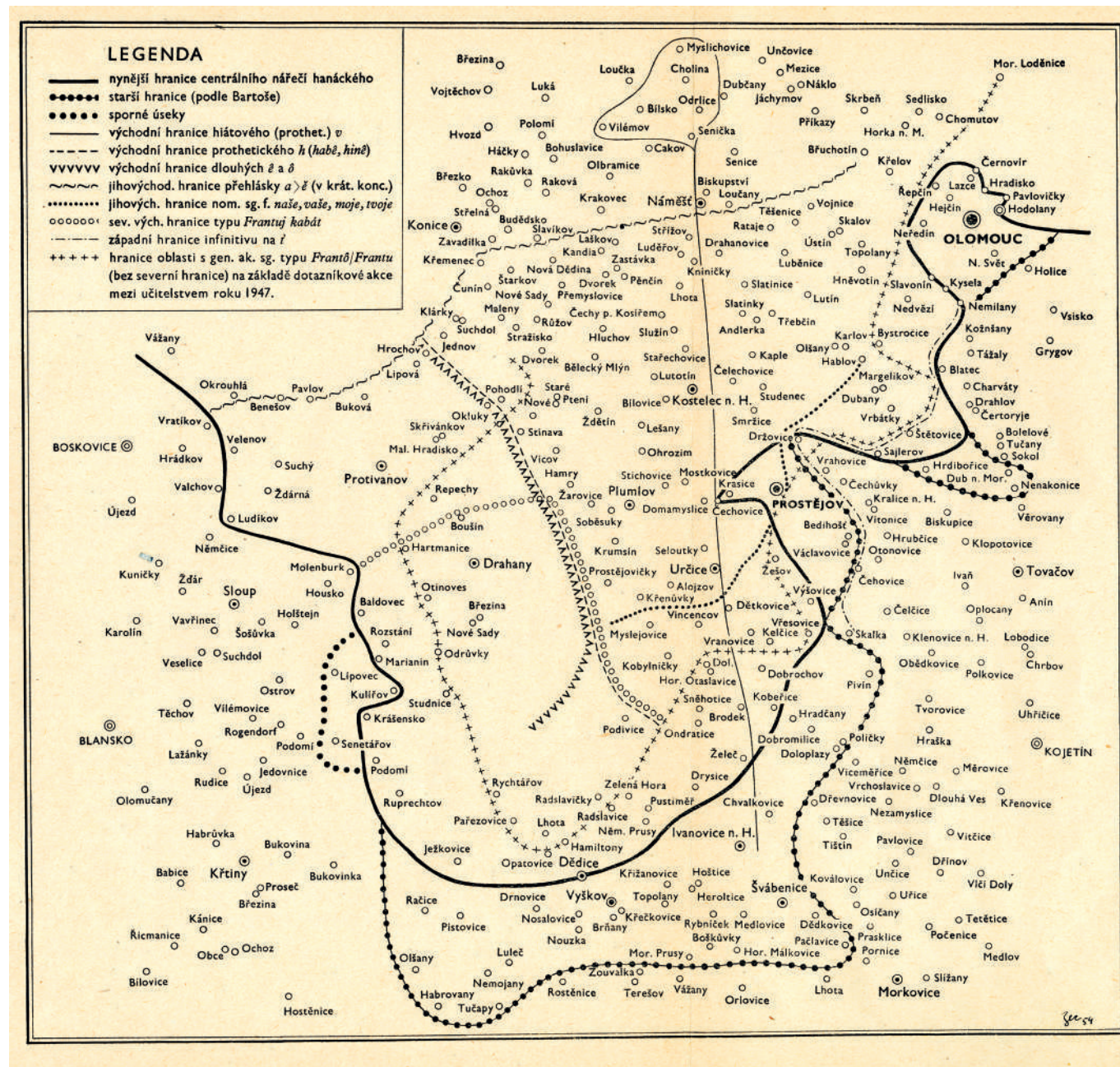
K označení centrálního území připojil Havránek vysvětlení: „Centrální však ve skutečnosti je jenom tím, že přímo nesousedí s oblastí nehanáckou, jinak jeho vlastní geografická poloha v oblasti hanáckých nářečí je poněkud excentrická, zaujímá severní část oblastí hanáckých mezi Zábřehem, Šternberkem, Olomoucí, Vyškovem, Boskovicemi a Jevíčkem, uvnitř jeho území leží Prostějov“ (tamtéž: 165; podrobnější teritoriální vymezení viz též 166). U zvláštní samohlásky *ě* předpokládal Havránek středopatrovou realizaci, u samohlásky *ô* spíše zadopatrovou. Tyto samohlásky však nemají stejnou kvalitu v celém centrálním prostoru, v některých oblastech se tyto hlásky prý vyslovovaly otevřeněji, a to kontrastně k zavřenému, respektive zavřenějšímu *e*, *o* (tamtéž: 167; k výslovnosti hlásek viz též Trávníček 1935: 90, 92). Situace v centrální oblasti je tak komplikována existencí více fonémových dvojic, přičemž znaky *ě*, *ô* je ve světle tohoto zjištění nutno vnímat jako zástupné pro diferenční hlásky, nikoliv výhradně pro hlásky otevřené. Existenci hlásek *ě* a *ę* (na místě staršího *ĩ*), nikoliv ovšem existenci *ô*, *ø* Havránek předpokládal též v nářečích typu C (tamtéž: 174, 176).

Havránkovo pojetí středomoravských nářečí potvrdil František Kopečný v monografii *Nářečí Určic a okolí* (1957). Představil v ní podrobný rozbor dialektu svého rodiště, které, jak napovídá podtitul knihy, zahrnul do prostějovského úseku hanáckého nářečí centrálního. Stejně jako u Havránka jsou tu nazývány hanáckými nářečimi dialekty celé středomoravské oblasti; jejich součástí je centrální nářečí hanácké, charakterizované sedmičlenným systémem krátkých samohlásek (*a*, *e*, *ě*, *i*, *o*, *ô*, *u*) a tříčlenným systémem samohlásek dlouhých (*á*, *é*, *ó*,

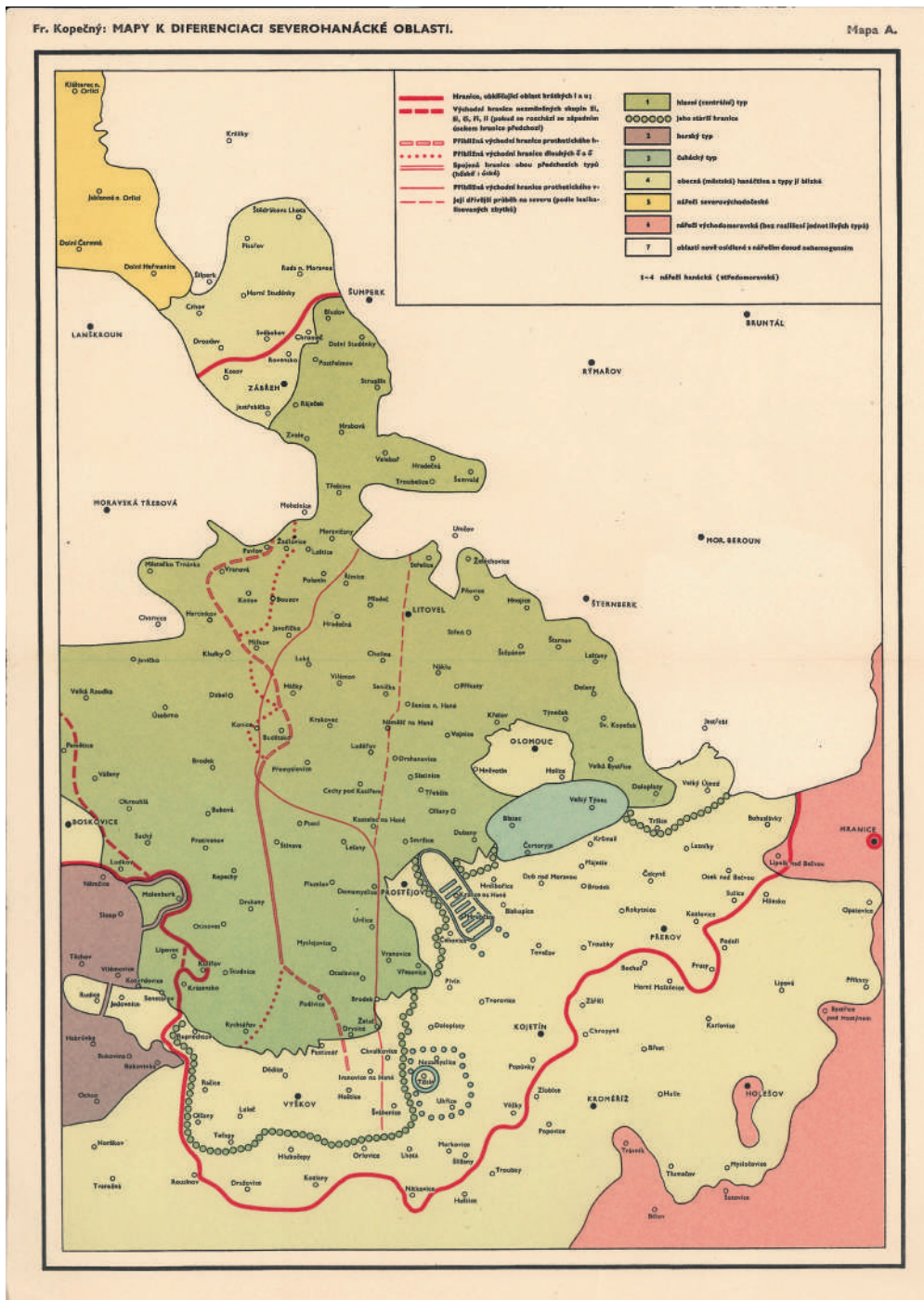
popř. *á*, *é*, *ó*; Kopečný 1957: 7). Za nejmarkantnější znak centrálního nářečí pokládal Kopečný samohlásky *ě*, *ô* (tamtéž: 8), které označil za „hlásky nenormální“ (tamtéž: 10; kritika tohoto označení viz Utěšený 1958).

Kopečný kromě slovního popisu centrálního nářečí připojil i podrobnou mapu zobrazující jeho stav kolem roku 1930, zohlednil i sporné úseky a starší hranici podle Bartošova popisu (viz obr. 3). Jde o nejpodrobnější zachycení centrálního areálu v pracích 20. století, a to i vzhledem k velmi husté síti zaznačených obcí. Mapa však nezobrazuje danou oblast v úplnosti, kvůli omezenému prostoru na stránce a překrytí části mapy legendou schází severní hranice. Tento deficit Kopečný napravil v samostatně vydané studii *Mapy k diferenciaci severohanácké oblasti* (1958; viz obr. 4), v níž je oblast sice dotažena až k Zábřežsku, ovšem na úkor podrobnosti. Mnohé obce nacházející se na vyobrazené hranici tak dnes není možné s jistotou zařadit dovnitř, nebo vně areálu, nadto se starší a novější mapa v některých drobnostech liší (např. obec Hněvotín je na původní mapě prezentována jako centrálně hanácká, ve studii ale byla vydělena, patrně s ohledem na její německý status).

Vidíme, že u hanáckých nářečí došlo k extenzi významu; namísto dialektů šíře pojímané etnografické oblasti se od dob Bartošových spojovala s celým středomoravským areálem. Zlom nastal v 70. letech 20. století, kdy se v české dialektologii dostala do popředí terminologická diskuze (např. Chloupek 1969; Bělič 1972; Bělič 1973; Utěšený 1981). Jejím středobodem byl jednak rozkolísaný systém názvů pro nářeční jednotky na různých úrovních (např. *podřečí*, *různořečí*, *rozřečí*, *podnářečí*, *podpodnářečí*), jednak nejednotné kritérium uplatněné při volbě přívlasků blíže určujících tyto jednotky. Zaslouhou Jaromíra Běliče byla terminologizována soustava složená z jednotek *nářeční skupina* – *podskupina* – *nářečí*, k nimž Slavomír Utěšený (1981) připojil *úsek*, *typ* aj. Bělič se zasadil také o obměnu názvů konkrétních nářečních skupin, na které aplikoval jednotné historicko-geografické kritérium. U pojmenování *hanácká nářečí* poukázal na rozpor mezi celostředomoravským areálem a geografickým a lidopisným regionem Haná (Bělič 1973). Z toho důvodu byl prosazen termín *nářečí středomoravská*, který již dříve Bělič uplatnil na nářeční mapě v *Atlase Československé socialistické republiky* (1966, mapa č. 30; obdobně Pauliny – Utěšený 1979) a zejména

Obr. 3. Hranice tzv. centrálního hanáckého nářečí kolem r. 1930 vytyčená F. Kopečným (1957), včetně sporných úseků a starších hranic podle F. Bartoše

Obr. 4. Novější mapa tzv. centrálního hanáckého nářečí sestavená F. Kopečným (1958)

v kompendiu *Nástin české dialektologie* (1972). Obdobně došlo k náhradě dalších termínů, jako byla *moravsko-slezská nářečí* a *lašská nářečí*, namísto nichž nastoupily termíny *východomoravská nářečí* (na návrh Jana Chloupka, publikovaný již v r. 1969) a *slezská nářečí* (Utěšený 1949; obě změny byly prosazeny až zásluhou Běliče).

Bělič rovněž potvrdil ve funkci základních dělítek nářečních skupin střidnice za staročeské *y*, *ú* a *u* středomoravských nářečí ustanovil dělení na jižní podskupinu, centrální (severní) podskupinu (od přívlastku *severní* se později upustilo), západní okrajové úseky a východní středomoravská nářečí (nověji východní okrajové úseky; takto např. Šipková 2017).

U vnitřního dělení středomoravských dialektů se Bělič řídil Havránkem navrženým vokalickým kritériem, centrální část tak byla definována existencí sedmičlenného systému krátkých samohlásek *s*, *e*, *o* za starší *y*, *u* (Bělič 1972: 251).³⁵ Hranice centrálního areálu podle Běliče „sahají na sever téměř po Zábřeh a Šumperk, na východ za Olomouc a Prostějov, avšak mimo obě města a jejich východní sousedství“ (tamtéž). Vyloučení měst plyne z jejich odlišného vývoje od venkovského okolí, v případě Olomouce na tom mělo podíl také vysoké zastoupení německého obyvatelstva v některých městských částech.

Běličem uplatněná terminologie stejně jako areálové rozdělení českojazyčného území na jednotlivé nářeční celky jsou víceméně přijímány dodnes, je s nimi pracováno v odborných dialektologických pracích i v nejnovějších mapových výstupech reflektujících předěly mezi nářečními celky (např. Stupňánek – Vondráková 2024). V odborném prostředí je tedy termín *hanácká nářečí* pro středomoravskou oblast vnímán jako nevhodný, respektive méně prestižní, tudíž pokud je s ním vůbec pracováno, bývá odkázán na druhé místo nebo na umístění do závorky (takto již Bělič 1972: 11, 240 aj.). Naopak v učebních textech určených pro základní i střední školy a též v laickém prostředí jde o označení dosud běžné, přestože, jak bylo ukázáno, není zcela vhodné.

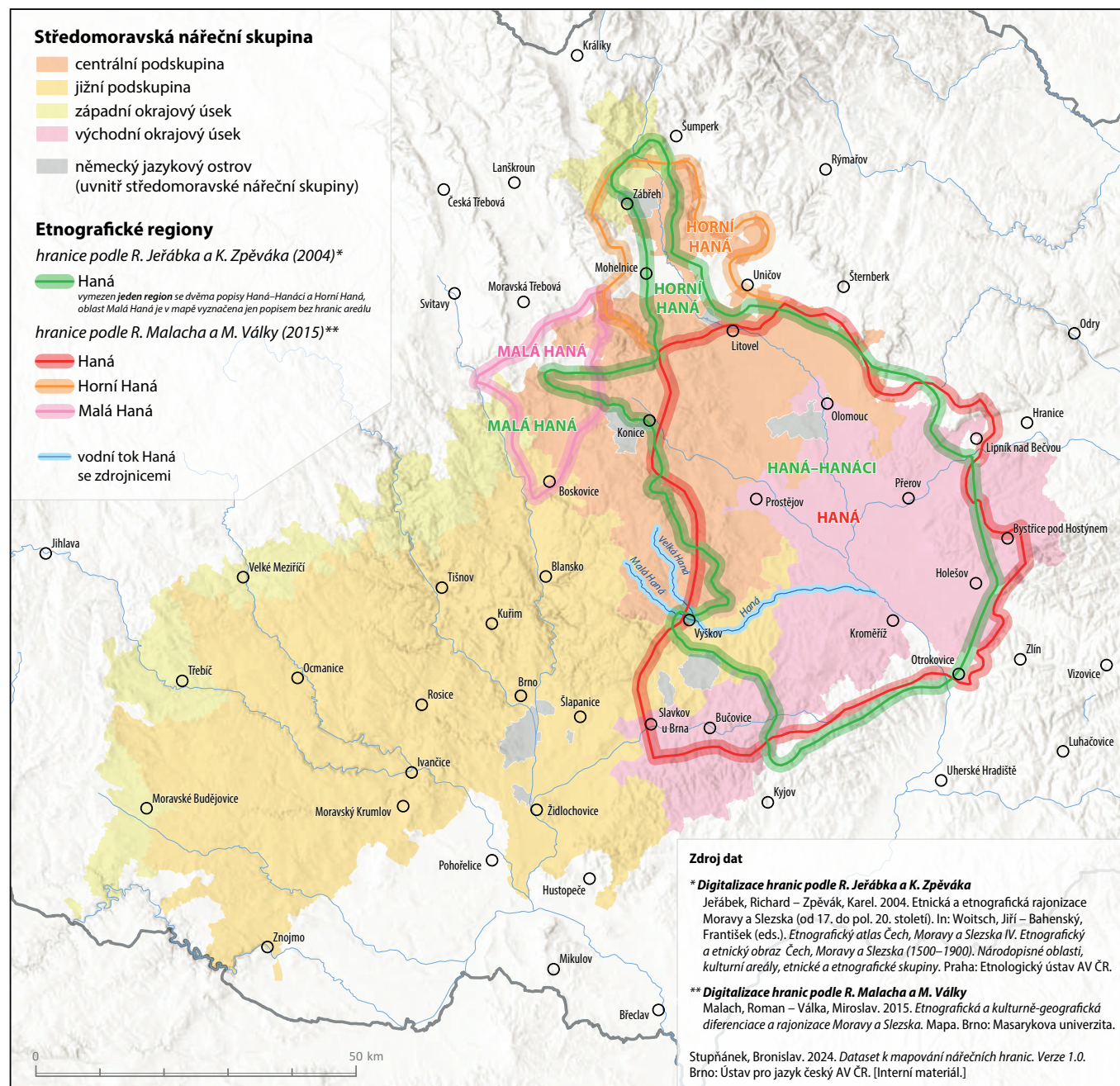
K ostrosti hranic tzv. Hané a hanáckých nářečí

Vraťme se k obecné problematice utváření soustavy nářečních celků včetně jejich územního vydělení, které bylo do velké míry ovlivněno rajonizačními snahami na poli etnografie, jak bylo prezentováno na četných příkladech z minulosti. Ostatně s tím souvisí i skutečnost, že

dialektologie byla dříve vnímána jako součást národopisu a že popisy regionálních jazykových zvláštností byly zahrnovány do popisů etnografických skupin (dříve tzv. kmenů). V rámci etnografické rajonizace bývají územní jednotky členěny podle charakteru lidové kultury, vymezení takovýchto jednotek ale znesnadňuje proměnlivost hranic jejich projevů v čase a také neexistence jednotného dělítky – přihlíženo bývá k lidovému stavitelství, krojovému odívání, hudebnímu a tanečnímu folkloru, zvykosloví, skladbě jídla a nápojům, nářečí,³⁶ případně též k typickému řemeslu, způsobu obživy nebo přírodnímu charakteru oblasti.³⁷ Pojetí regionů se z toho důvodu liší v závislosti na zdroji, v něm akcentovaném diferenciacním kritériu a také dobovém stavu bádání a rozvoji mapovacích technik.

Platí to i pro oblast Hané, která byla původně ztotožňována s povodím řeky Haná, později se stejnojmennou nížinou sahající od Bludova k Napajedlům (takto např. *Ottův slovník naučný* 1896: 835)³⁸ a nakonec i s celou středomoravskou oblastí (s přesahy do některých oblastí jihovýchodomoravských). Vzhledem k naznačené šíři jde přirozeně o areál etnograficky nehomogenní.³⁹ Oblast Hané, představená ve čtvrtém díle *Etnografického atlasu Čech, Moravy a Slezska* (Jeřábek 2004: 48–49, též samostatná mapa), je tak do jisté míry abstraktní jednotkou vzniklou na základě zobecnění široké škály znaků, které byly jmenovány výše. Z toho mj. plyne neidentičnost územního vymezení v etnografických mapách, dokonce vzniklých v krátkém časovém horizontu, a to v důsledku akcentace různých badatelských přístupů. Srovnáme-li kupříkladu zmíněnou Jeřábkovu mapu s jiným pokusem o rajonizaci Moravy a Slezska (Malach – Válka 2015),⁴⁰ vidíme, že v novější mapové projekci bylo do oblasti Hané zahrnuto např. Slavkovsko-Bučovicko nebo Otrokovice, naopak došlo k přesunu Jevíčska do Malé Hané, Konic-ka do oblasti Dražanská a Zábřežska do nově vymezené Horní Hané (srovnání hranic viz obr. 5).

Paralely s pokusy o etnografickou diferenciaci a její geografické určení lze vysledovat v procesu systematizace nářečních oblastí. Po přípravném období, během něž bylo přihlíženo mnohdy k vnějším faktorům, se přešlo k výhradně jazykovým znakům odlišujícím jednotlivé areály. Základní dělení založené na vývoji staročeského *y*, *ú* ale nelze aplikovat na celém území stoprocentně. Jak ukazují data prezentovaná v *Českém jazykovém*

Obr. 5. Hranice etnografického regionu Haná a nářeční hranice středomoravských dialektů (včetně nářečních podskupin)

atlase, v rámci středomoravské nářeční skupiny je sice většinou zastoupeno *é* a *ó*, ovšem *é* mohlo být realizováno místy otevřeněji (jako *ě*, takto na severozápadě centrální podskupiny), nebo zavřeněji (jako *ě* na východním Prostějovsku a Holešovsku), popř. přešlo v *í* (v čuháckých nářečích; *Český jazykový atlas* 5 2005: 79–82), *ó* se pak změnilo v *ú* (v čuhácké oblasti) nebo přešlo v labializovanou samohlásku *ǫ* (v okolí Židlochovic; tamtéž: 98–102). K tomu přistupuje problém s nepravdělným hláskovým vývojem v závislosti na fonetickém okolí, postavení ve slově (podle iniciálové, vnitroslovné nebo koncové pozice) nebo charakteru konkrétního slova (např. jeho ne/propriální status), vedoucí k různě rozsáhlým areálům forem s původními hláskami, jejich mezistupni v podobě dvojhásek a výsledným *é*, *ó* (různého zbarvení). Výsledkem je pak množství hranic, v dialektologii nazývaných jako izoglosy, které se mohou sice v některých místech kumulovat, nikdy ale nevedou po celé délce shodně (k tomu viz Kloferová 2005).

Totéž platí o centrální středomoravské podskupině, pro kterou jsou sice typickým znakem široké samohlásky *e*, *o*, avšak zaznamenány byly jejich různé realizace, včetně případného splynutí s *e*, *o* (nejnověji k různým odstínům *e*-ové hlásky viz Stupňánek – Vondráková 2022, mapa *Výsledky vývoje tvrdého y ve 20. století*). K tomu přistupují další jevy, které centrální oblast rozdělují na velké množství podoblastí; z roviny hláskosloví jmenujme výraznou distribuci forem *hokno/vokno/okno*, *hiva/liva*, *jíva*, výskyt dvojího *l* a infinitivního *-t'* ve východní části areálu, morfologické varianty *hpsa/hps*, *mrkev/mrkva*, *okurek/okurka* vedle *oharek/oharka*, k tomu lze připojit pestré škálu lexikálních rozdílů (třeba vybrané názvy pro hlízu lilku bramboru jako *erteplal/jerteplal/her-tepla*, *krompla*, *zemák/zemňák*, *zemče*, *lzemskyl jabko*). Odrazem těchto jazykových rozdílů, často mezi sousedními obcemi, jsou pak četné posměšky (např. podle používání protetického *h-*: *hqvázalę hancękręsta hę pętynekę hę hęcha*, *hancękręst se hęcaploval*, *hę s pętynkó hętekł*) a také obyvatelské přezdívky (např. *Hladidlo* jako přezdívka obyvatel vsí západně od Seničky na Olomoucku podle měkčeji vyslovovaného *l*, *Mňočáci* obyvatelům Pěňčina na Prostějovsku kvůli zpěvavé výslovnosti, *Vopón* obyvatelům Studnic na Vyškovsku kvůli protetickému *v-*, obdobně *Vopgňák* pro obyvatele Určic aj.; příklady čerpány z rukopisného slovníku M. Šimečkové).

Nářeční areály nejsou neměnné, časem podléhají různým vnitrojazykovým i vnějazykovým procesům. Ústup

tradiční formy centrálně středomoravského dialektu konstatoval už na začátku 20. století Jan Vyhlídal, katolický kněz a plodný autor povídek, které byly zasazeny do Hané a napsané v tzv. hanáčtině: „Poklesnutí venkova obřází se také v řeči. Stará rázovitost mluvy kvapem prchá – ti rozliční roztomilí strýčkové a tetičky, o nichž vypravují hanáčtí spisovatelé – jsou nyní řídkými zjevy. Poslechni moderního Hanáka, nasáklého nabubřelými frásami z novin, poznáš, že ze staré hanácké skladby hodně pozbyl, za to mnoho přibral cizích slov a úsloví z časopisů. Zvláště mnozí mají zalíbení v cizích slovech, jichž nedovedou patřičně upotřebiti, i některé české úsloví stává se jim kamenem úrazu“ (Vyhlídal 1912: 61). Nářeční hranice, a to i u dílčích jazykových jevů, už tak porůznu rozostřené, dlouhodobě ustupují. A vzhledem ke skutečnosti, že dnes již relativně tradiční nářečí většinou udržují pouze vybraní zástupci starších generací, nelze hovořit o nářečních hranicích vůbec, neboť ani v rámci jedné generace není zachován požadavek systematického užívání lokálních jazykových prvků. Neznamená to však, že by nářečí zmizela úplně; přetváří se v různé přechodné formy, např. u nivelizovaných středomoravských dialektů existuje předpoklad vzniku tzv. obecné hanáčtiny (takto již Skulina 1966; obdobně Kopečný 1957: 131–133).

Percepční rámec: hanáčtina, malohanáčtina, horáčtina, podhoráčtina

Pojmu hanáčtina jsme se dosud spíše vyhýbali. Dané označení má v dialektologických pracích oproti dvou-slovnému protějšku *hanácká nářečí* periferní postavení, a pokud se objeví, bývá použito jak ve významu ‚nářečí středomoravská‘ (takto např. Skulina 1966), tak pro označení středomoravské centrální podskupiny (např. Mazlová 1942). Mezi laickou veřejností je *hanáčtina* (variantně nazývaná též jako *hanáčtěnína*)⁴¹ preferovaným označením nářečí regionu Haná, o čemž svědčí např. frekvence daného výrazu v úzce lokálních slovníčcích a další regionální literatuře (např. série článků *Šumvaldská hanáčtěnína* vydávaná Františkem Bartoňkem st. v *Šumvaldských novinách* na začátku 20. století; *Ůčebnica hanáčtěníne pro némenši* z roku 2022; k *hanáčtěníne* se hlásí i překladatelé *Malého prince*, vydaného v r. 2024 v dané nářeční mutaci pod názvem *Malé královské sěnek*).

Mezi laickým a odborným pohledem na nářeční pojmosloví a územní rozložení je tak jasný rozdíl. Hanáčtinou může být označen nejen pouze centrální středomoravský areál, ale též obecně nářečí středomoravská, tj.

včetně dialektů okrajové podskupiny západní (např. okolí Zábřehu) a východní (Přerovsko, Tovačovsko, Kojetínsko a Kroměřížsko, včetně čuhácké oblasti), dokonce i některé dialekty jižní středomoravské a jižní východomoravské podskupiny. Vztah mezi jednotlivými středomoravskými nářečními oblastmi a etnografickými regiony zobrazuje obr. 5.

Místní obyvatelstvo při identifikaci svého nářečí často vychází z názvů etnografických regionů, a tak svou mluvu označuje nejen jako *hanáčtinu*, ale i *malohanáčtinu*, *horáčtinu*, popř. *podhoráčtinu* (*hornohanáčtina* dosud zaznamenána nebyla).⁴² V okrajových, zvláště jižně položených částech centrální oblasti, v nichž diferenční e-ové a o-ové samohlásky rychle ustupují nebo již ustoupily, nejsou mluvčí mnohdy s to své nářečí nazvat konkrétním názvem nebo ho blíže popsat. Oproti tomu v oblastech s ještě víceméně živým dialektem si mluvčí střídání jazykových kódů uvědomují, rozlišují tedy, zda hovoří (*po*) *hanáckę*, nebo (*po*) *českę* (tedy spisovně, popř. s prvky obecné češtiny). Rozpoznávána je též *čuháčtina*; za *Čuháky* jsou označováni jednak ti, kteří neovládají hanáčtinu dokonale, jednak uživatelé čuháckého dialektu, jehož charakteristickým znakem je *ú* namísto *ó* (např. *čúhat* místo *čóhat* „vyčnívat“; srov. říkadlo vystihující tento jev, užívané zpravidla v souvislosti s obyvateli Velkého Týnce na Olomoucku: *honijú kohúta z kúta do kúta*). Původně se snad jednalo o posměšné označení, dnes je většinou vnímáno neutrálně. V rámci hanáčtiny jsou i jejími uživateli rozpoznávány různě nivelizované stupně, na jedné straně je to *čestá*, *pravá hanáčtĕna*, připisovaná zvláště Litovli a okolí (jmenována bývá Cholina, Náměšť na Hané, Náklo, Senice na Hané, často je vzpomenuť postava strážce Křópala), na straně druhé *hanáčtĕna michaná*, *zkomolená*. Spíše výjimečně je mezi laickými uživateli rozšířeno povědomí o šíři diferenčních znaků, např. širokých samohlásek; zatímco např. v Protivanově uvědomělý mluvčí upozornil na rozdíl mezi otevřeněji vyslovovanými samohláskami *ę*, *o*, *é*, *ó* ve své oblasti oproti východněji položeným lokalitám, majoritně je rozsah znalostí o nářeční diferenciaci omezen na malý okruh sousedních obcí. Doplňme ještě jeden postřeh, a to že k odborné terminologii uchovávají nářeční mluvčí spíše nedůvěru; např. termínu *centrální středomoravská nářečí* prý nerozumí, nikdy ho neslyšeli, a navíc ho pokládají za nevhodný kvůli délce. Označení nářečí termínem *okrajová oblast* pak vyvolává mezi laickou veřejností kritiku a nelibost.⁴³

Závěr

Tzv. hanácká nářečí představují specifickou skupinu teritoriálních dialektů českého jazyka, jejichž vývoj byl formován jak jazykovými, tak i geografickými, historickými a sociálními faktory. Původně se takto nazývaly dialekty užívané v oblasti povodí řeky Hané, avšak v průběhu času bylo označení přeneseno na širší středomoravský region a někdy i na celou Moravu. V důsledku nejednoznačnosti mezi jazykovým a etnografickým vymezením Hané se v dialektologické terminologii prosadil termín *středomoravská nářečí*, který lépe odráží územní realitu.

Hanáčtina je v lidovém pojetí synonymem pro *hanácká nářečí* a bývá spojována s regionální identitou obyvatel Hané. Zatímco dialektologové dnes vydělují středomoravská nářečí (včetně podskupin) na základě čistě jazykových znaků, laická veřejnost často používá označení *hanáčtina* i pro oblasti, které jsou jazykově různorodé a náleží do různých nářečních celků.

Vztah mezi hanáckými nářečími a etnografickým regionem Haná je složitý. Původně se patrně jednalo o shodné území, avšak postupně se hranice etnografického regionu i nářečních areálů profilely na základě odlišných kritérií, což způsobilo neidentické prostorové vymezení. Postupná proměna pojmu hanácká nářečí byla prokázána napříč texty různého charakteru od nejstarších pramenů v 16. století až po moderní dialektologické studie. Tytéž prameny vedly též k potvrzení nehomogenosti a značné variability této jazykové oblasti.

Vymezování tzv. hanáckých nářečí v minulosti probíhalo podle různých kritérií, zejména na základě hláskových znaků, jako bylo užívání *é*, *ó* namísto staročeských *ý/í*, *ú*, dále *e*, *o* (v různých obměnách) namísto *y/i*, *u* nebo protetického *h-*. Nářeční izoglosy, tedy hranice těchto jevů, však nejsou u konkrétních slov a tvarů totožné, což svědčí jednak o neostrosti takto stanovených nářečních celků, jednak o poměrně zjednodušeném pohledu uplatněném při teritoriálním členění českého národního jazyka. Obdobný problém byl sledán při vydělování centrálních středomoravských dialektů, pro jejichž charakterizaci je vhodnější vycházet z existence sedmičlenného souboru krátkých samohlásek než z existence širokých vokálů *ę*, *o*. V současnosti jsou tradiční středomoravská nářečí na ústupu, přičemž jejich roli přebírají přechodné formy; přesto však zůstávají významným prvkem, který je v některých oblastech aktivně udržován a posilován jako součást nehmotného kulturního dědictví.

POZNÁMKY:

1. V tomto ohledu byla velice nápomocna antologie sestavená Richardem Jeřábkem (1997).
2. K problematice bylo sepsáno velké množství prací, v této studii představujeme pouze ty, které měly zásadní vliv na dobové pojmání nářečních areálů a tzv. hanáckých nářečí. K výběru textů byla využita zejména přehledová práce Stanislavy Kloferové (2007).
3. Z prostorových důvodů je zde mapa prezentována ve zjednodušené podobě; detailnější zobrazení je dostupné na webu jamap.cz/hanackanareci, kde je rovněž osvětlen zdroj dat, jejich georeferencování a způsob kartografického zpracování. Za vytvoření mapy děkuji geoinformatičce Aleně Vondrákové z Univerzity Palackého v Olomouci. Ráda bych poděkovala také kolegům z dialektologického oddělení Ústavu pro jazyk český AV ČR, s nimiž jsem konzultovala vybrané části příspěvku, jmenovitě Filipu Kubečkoví, Bronislavu Stupňánkoví, Mileně Šípkové a Šimonu Temerovi. B. Stupňánkoví děkuji za poskytnutí dat pro vytvoření mapové projekce středomoravské nářeční skupiny a jejích nižších jednotek.
4. Gramatika byla dochována v jediném exempláři, pořízeném kolem roku 1670.
5. Termín *dialectus* je v rukopise užíván v souladu s dobovou uzancí ve významu „jazyk“ (srov. *slovenský dialektus*, *polský dialektus*, *Boemica dialectus*), popř. „seskupení jazyků náležejících do téže jazykové větve“.
6. Vyzdvihována je naopak mluva Čech, především mluva užívaná v Praze a v okolí Nymburka, v Boleslavi, Hradci Králové a Litomyšli (Čejka – Šlosar – Nechutová 1991: 371).
7. Dříve panovalo přesvědčení, že nejstarším exemplářem byla verze z roku 1627 (takto např. Zapletal 1979; ovšem i Zapletal připustil možnost, že mohlo jít o pouhý derivát starší mapy vzhledem k nejednoznačné zmínce v titulu; tamtéž: 22–23). K datování nejstaršího výtisku k roku 1624 viz Drápela 2003. Za upozornění na tuto publikaci děkuji A. Vondrákové.
8. Popř. *mój*, grafika v případě kvantity nebyla jednoznačná. Forma *moj* u daného zájmenného tvaru není v nám dostupných zdrojích doložena, varianta *mój* byla užívána pouze v kopaničářských nářečích, a to v návaznosti na slovenštinu.
9. V originále doslova „schwerfällig als in keiner anderen gezend“.
10. Konkrétnější územní vydělení komentuje Gallaš slovy: „Hanáci mají téměř uprostřed Moravy svá sídla, počínaje od Litvle přes Olomouc až ke Kroměříži, odtud pak zase až k Vyškovu, jsou roztaženi a mají neúrodnější rovinu, kterou od západu k východu tekoucí potok Haná vlačí, od kteréhož požehnaná končina své jméno zdédila“ (1941: 188).
11. K této změně uvádí tři příklady: *bel* místo *byl*, *beskup* místo *biskup*, *ledí* místo *lidí*. Všechny jsou adekvátní, dokonce i poněkud netypická forma *beskup*, srov. variantní *beskop* doloženou v rukopisné práci o jazyce vybraných obcí na Blanensku (Pitáková 1957).
12. Oproti Schwoyovi, který charakterizoval Hanáky jako lidi hloupé, líné a požívačné, je Gallašovo vyličení méně příkré; Gallaš nadto přímo se Schwoyem polemizoval, neboť poukázal na vlastní zkušenost s hanáckým obyvatelstvem, vyvracející starší kritické soudy (Gallaš 1941: 188–189).
13. K tomu přistupuje obecný problém „čistoty“ nářečí v písňových textech, které porůznu kolovaly, a tím byly jazykově vícekrát

- upravovány, nadto byly nářeční formy determinovány počtem slabik a rýmovým zakončením (k čistotě dialektu v písňové tvorbě viz např. Toncrová – Uhlíková 2011).
14. Dlouhé samohlásky značí otevřenější výslovnost, v dnešní dialektologické transkripci by zápisu odpovídala forma *mě sme mě*.
 15. Dudík tu mimoděk upozornil na výrazný česko-moravský lexikální rozdíl; zatímco pro Čechy bylo (a dosud je) vedle slovesa (v)ostávat typickým lexémem *bydlet*, na Moravě je to *bývat* (v různých hláskových podobách), ve Slezsku pak *meškat* (viz *Český jazykový atlas 1* 1992: 350–352).
 16. Jde o evidentní chybu, namísto o má být ó, jak plyne i ze správně vysázených dokladů se znaménkem pro samohláskovou délku.
 17. Rozloha tohoto území se v dobových představách různila, místy byly vydělovány i oblasti „pravé, nefalšované“ Hané (např. Jurende 1815: 57). Karel Josef Jurende (tamtéž: 58) také jako jeden z prvních upozornil na neslučitelnost hranic Hané s hranicemi Hanáků a tzv. hanákismu.
 18. Jan Nepomuk Alois Hanke z Hankeštejna tato obyvatelská jména zaznamenal v nářeční formě s koncovkou -e (popř. -ě), srov. zápisy *Hanacez*, *Blatniacze*, *Zabeczacze*.
 19. Za upozornění na daný výklad a rovněž doporučení edice Eduarda Petru děkuji anonymnímu recenzentovi tohoto příspěvku.
 20. Šembera užíval termínů *různořečí*, *podřečí* a *rozřečí*, a to velmi nejednotně. Opakovaně též označoval větší celky slovem *nářečí* v jednotném čísle (např. *moravské nářečí*, nikoliv *moravská nářečí*; v rámci této skupiny pak vydělil jednotlivá podřečí a různorečí, tj. hierarchicky nižší jednotky).
 21. Srov. názvy dalších jednotek podřazených pod západní podřečí: různorečí podhorské či žďárské, horské či svitavsko-švarcavské, dolské či litavské. Obdobně u východního podřečí: různorečí dolnobečevské či polohanácké, různorečí hornobečevské či valašské, různorečí oderské či lašské, různorečí opavsko-ostravické (Šembera 1864: 38).
 22. V dnešní terminologii jde o nářečí jihovýchodomoravská (včetně nářečí dolských; pojem *slovenský* tu splývá s označením *slovácký*), severovýchodomoravská, slezská, dále pak nářečí středomoravská a českomoravská. K problematice Bartošovy terminologie pro nářeční i etnografické skupiny viz Jeřábek 1987.
 23. Přílišná podrobnost vedoucí k roztržitosti nářeční hierarchie se setkala s kritikou (např. Trávníček 1926: 13). Sám Bartoš si byl nevhodnosti geografického členění vědom, obhajobou mu však byla nejednoznačnost starší terminologie odvozené z názvů etnografických oblastí a jejich obyvatel typu *Horácko* – *Horáci*, *Podhorácko* – *Podhoráci*, *Záhoří* – *Záhoráci* aj. (1895: I).
 24. V tomto případě je odkazováno k Lipenskému Záhoří, které podle Bartoše představovalo přechodnou oblast mezi Hanou a Valašskem.
 25. Lze samozřejmě najít určité nepřesnosti. Z nedostatků Bartošova popisu pro poznání hranic jednotlivých nářečních celků zmiňme např. zařazení některých okrajových lokalit do více podřečí, což ve výsledném obraze vede k překrytí hranic, jiné lokality se naopak zařazení do určitého podřečí vůbec nedočkaly, čímž vznikla bílá místa. Bartoš nadto překvapivě nekomentoval zastoupení cizích etnik na moravském území a jejich vliv na jazykovou situaci,

- v případě hanáckých nářečí schází např. zmínka o sousedství s německy mluvícím obyvatelstvem.
26. Podle Ladislava Hosáka (1966: 201) bylo obyvatelstvo Moravy ještě v polovině 18. století úředně děleno do dvou skupin, a to na Hanáky a Valachy.
 27. V dnešní terminologii jde o vokály úzké (ɐ, ɔ), velmi úzké (ɛ, ɔ), široké (e, o).
 28. Trávníček přihlížel rovněž k dalším pracím menšího rozsahu a k novým výzkumům, díky nimž mohl korigovat některé Bartošovy nepřesnosti a omyly. Např. při popisu čuháckých nářečí vyřadil z obcí daného nářečního typu Holici (dnešní součást Olomouce) a naopak mezi ně zařadil Čechůvky, a to na základě poznatků Antonína Doukoupila.
 29. I Trávníčkovo vymezení nářečních hranic se však setkalo s kritikou, viz diskuze v *Národopisném věstníku československém* (Frinta 1927; Trávníček 1927).
 30. Trávníček vnímal obě označení jako synonymní, přičemž termín *slovenská nářečí* doporučoval užívat v kontextu české nářeční stratifikace; v tomto případě totiž nehrozí případná záměna s nářečími slovenského jazyka.
 31. Východomoravská nářečí (nazývaná tradičně jako *moravskoslovenská*) byla přiřazena k nářečím slovenštiny, o nichž v téže publikaci pojednal v samostatné kapitole Václav Vážný.
 32. Podřazen je tu horský typ se změnou *o > u* a východní úsek, tj. čuhácké nářečí, s dlouhými vokály *í, ú* namísto středomoravských střídnic *é, ó*.
 33. Znak *í* užil Havránek pro hlásku vzniklou splynutím staročeského *y* s *i*.
 34. S budějovicko-znojenským typem, typickým redukcí *i*-ového vokálu, a vnitřním okrajovým pásmem, v němž oproti jižní skupině nedošlo ke změně *u > o* a *u* něž Havránek rozlišil nářečí východní (kojetské) s typem morkovským, dále úsek zábřežský a úsek okříšský.
 35. Jde o hledisko nadměru zjednodušující skutečnou jazykovou situaci ve středomoravském nářečním prostoru. Jak prokázala přesvědčivým způsobem Věra Mazlová (1942), výslovnost *e*-ové samohlásky na místě etymologického *y* (popř. *i*) byla příznačná pro většinu středomoravského areálu, přičemž její realizace různě kolísala.
- Totéž do jisté míry platí o *o*-ové samohlásce, která byla střídnicí za staročeské *u*. K různorodé realizaci těchto vokálů docházelo i v centrální oblasti (podle Mazlové v centrální hanáčtině), jak upozornil již Bartoš nebo Havránek. K fonetické platnosti *e*-ového vokálu ve středomoravském prostoru viz Stupňánek – Vondráková 2022. V tomto světle se jako vhodnější kritérium pro vydělení centrální podskupiny jeví spíše sedmičlenný systém krátkých samohlásek než tzv. široké samohlásky.
36. Dialekt dokonce za „kulturně nejdůležitější prvek celého etnografického regionu“ označil Jiří Woitsch (2014: 34).
 37. V minulosti k tomu přistupovaly většinově romantické představy o charakteristických fyzických vlastnostech a povaze obyvatelstva. O zkreslenosti těchto představ svědčí mj. mnohdy si odporující atributy, např. v textech z přelomu 18. a 19. století byli Hanáci popisováni jako lidé zahálčiví, jindy pracovití (viz Jeřábek 1997: 10–11). Později byly tyto přívlastky coby územní a obyvatelská dělíčka zavrženy, např. Dudík (1873: 5) při vymezení čtyř skupin Hanáků přímo píše: „Uvedené větve se liší zčásti jazykem a zčásti lidovým krojem, nikoli však způsobem života a ještě méně tělesným uzpůsobením či dokonce povahou“ (Jeřábek 1997: 327).
 38. Dnes je tato oblast označována jako Hornomoravský úval.
 39. Od konce 18. století bylo poukazováno zejména na rozdíly v oděvu, uvnitř hanáckého areálu zpravidla na odlišné součásti mužského kroje (přehledně viz Ludvíková 2002: 10).
 40. Mapa byla již dříve představena jako součást knihy *Lidová kultura v muzeu* (Pechová – Beránková 2013: 32; k jejímu sestavení viz Válka 2013).
 41. Zaznamenány byly též obměny *hanáčtĕna, hanáččena, hanáčĕna*.
 42. Důvodem, proč se nerozšířilo označení *hornohanáčtina*, je skutečnost, že název samotné oblasti není v lidovém prostředí příliš rozšířen, v rámci etnografické rajonizace byl zaveden až na konci 19. století (Jeřábek 1997: 12).
 43. Poznatky spadající do oblasti percepční dialektologie čerpáme z výsledků intenzivního terénního výzkumu, uskutečněného dialektologickým oddělením ÚJČ AV ČR v roce 2024. Sběr zajistili F. Kubeček, R. Šuta a Š. Temer pod vedením M. Šimečkové.

LITERATURA:

- Atlas Československé socialistické republiky*. 1966. Praha: Československá akademie věd.
- Bartoš, František. 1895. *Dialektologie moravská. Druhý díl. Nářečí hanácké a české*. Brno: Matice moravská.
- Bartoš, František. 1886. *Dialektologie moravská. První díl. Nářečí slovenské, dolské, valašské a lašské*. Brno: Matice moravská.
- Bělič, Jaromír. 1973. Názvy základních nářečních skupin českého jazyka. *Slovo a slovesnost* 34 (2): 134–137.
- Bělič, Jaromír. 1972. *Nástin české dialektologie*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Bratranek, F. Th. 1884. Ueber Mährische Volkslieder. *Notizen-Blatt der historisch-statistischen Section* 6: 41–44.
- Čejka, Mirek – Šlosar, Dušan – Nechutová, Jana (eds.). 1991. *Gramatika česká Jana Blahoslava*. Brno: Masarykova univerzita.
- Český jazykový atlas 5. 2005. Praha: Academia. Těž [online] [cit. 25. 2. 2025]. Dostupné z: <<http://cja.ujc.cas.cz>> [pdf verze], <<https://cja.ujc.cas.cz/e-cja>> [html verze].
- Český jazykový atlas 1. 1992. Praha: Academia. Těž [online] [cit. 25. 2. 2025]. Dostupné z: <<http://cja.ujc.cas.cz>> [pdf verze], <<https://cja.ujc.cas.cz/e-cja>> [html verze].
- Drápala, Daniel – Pavlicová, Martina. 2014. Etnografická rajonizace: úvahy nad jejím historickým vývojem a smyslem současné existence. *Národopisná revue* 24 (3): 171–188.
- Drápala, Milan Václav. 2003. Komenského mapa Moravy z roku 1624 – nejstarší vydání. *Historická geografie* 32: 21–30.
- Dudík, Beda. 1873. *Catalog der nationalen Hausindustrie und der Volkstrachten in Maehren*. Brünn: Rudolf M. Rohrer.
- Frinta, Antonín. 1927. K rozřídění moravských nářečí. *Národopisný věstník československý* 20: 392–398.
- Gallaš, Josef Heřman Agapit. 1941. *Romantické povídky*. Bedřich Slavík (ed.). Praha: Evropský literární klub.
- Hanke z Hankeštejna, Jan Nepomuk Alois. 1786. Schilderung der Einwohner des Markgrathums Mähren. In: *Bibliothek der Mährens Staatskunde. Erster Band*. Wien: Johann David Hörling. 1–11.

- Havránek, Bohuslav. 1934. Nářečí česká. In: Hujer, Oldřich (red.). *Československá vlastivěda. Díl III. Jazyk*. Praha: Sfinx. 84–218.
- Hosák, Ladislav. 1966. K nejstarším dokladům názvů regionů a jejich obyvatel na Moravě a k jejich proměnám. In: *Strážnice 1946–1965*. Brno: Blok. 195–205.
- Chloupek, Jan. 1969. Po letech k tzv. východomoravským nářečím. *Slovo a slovesnost* 30 (2): 178–182.
- Ireinová, Martina – Stupňánek, Bronislav. 2020. Druhý život nářečí: Centrální středomoravské dialekty užívané ve veřejné komunikaci a tzv. hanácké obrození. *Národopisná revue* 30 (4): 317–325.
- Jeřábek, Richard. 2004. Morava a Slezsko – etnický a etnografický obraz. In: Woitsch, Jiří – Bahenský, František (eds.). *Etnografický atlas Čech, Moravy a Slezska IV. Etnografický a etnický obraz Čech, Moravy a Slezska (1500–1900). Národopisné oblasti, kulturní areály, etnické a etnografické skupiny*. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky. 38–68.
- Jeřábek, Richard. 1997. Moravský lid a jeho kultura očima a perem dobových badatelů. In: Jeřábek, Richard (ed.). *Počátky národopisu na Moravě. Antologie prací z let 1786–1884*. Strážnice: Ústav lidové kultury. 8–13.
- Jeřábek, Richard (ed.). 1997. *Počátky národopisu na Moravě. Antologie prací z let 1786–1884*. Strážnice: Ústav lidové kultury.
- Jeřábek, Richard. 1987. Národopisné oblasti a skupiny na Moravě v díle Františka Bartoše. *Časopis Matice Moravské* 106: 240–246.
- Jurende, Karel Josef. 1815. Grundrisse zur Ethnographie Mährens. *Moravia*: 57–59, 81–82.
- Kloferová, Stanislava. 2007. Dialektologie. In: Pleskalová, Jana – Krčmová, Marie – Večerka, Radoslav – Karlík, Petr (eds.). *Kapitoly z dějin české jazykovědné bohemistiky*. Praha: Academia. 336–376.
- Kloferová, Stanislava. 2005. Svazky izoglos v nářečích. In: *Český jazykový atlas 5*. Praha: Academia. 608–651.
- Kopečný, František. 1958. Mapy k diferenciaci severohanácké oblasti. In: Machek, Václav (ed.). *Studie ze slovanské jazykovědy. Sborník k 70. narozeninám akademika Františka Trávníčka*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství. 383–386.
- Kopečný, František. 1957. *Nářečí Úřčic a okolí. Prostějovský úsek hanáckého nářečí centrálního*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd.
- Kofistka, Carl. 1861. Abstammung, Sprache, Charakter und Volkstracht der Bevölkerung. In: *Die Markgrafschaft Mähren und das Herzogthum Schlesien in ihren geographischen Verhältnissen unter Mitwirkung mehrerer vaterländischer Naturforscher und Geographen*. Wien – Olmütz: Eduard Hölzel. 252–262.
- Ludvíková, Miroslava. 2002. *Lidový kroj na Hané*. Přerov: Muzeum J. A. Komenského v Přerově.
- Maniak, Alois. 1838. Grundlinien zur Darstellung der mährischen Slavenstämme. *Moravia* 17 (26. 4.): 65–66.
- Mazlová, Věra. 1942. Systém hanáckých samohlásek. (Fonetická studie z moravské dialektologie). *Časopis pro moderní filologii* 28: 137–144, 270–276.
- Ottův slovník naučný. Ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí. Desátý díl. Gens – Hedwigia*. 1896; *Sedmnáctý díl. Median – Navarrete*. 1901. Praha: J. Otto.
- Pauliny, Eugen – Utěšený, Slavomír. 1979. *Československá socialistická republika. Nářečí*. Praha: Komenium.
- Pechová, Jarmila – Beránková, Helena (eds.). 2013. *Lidová kultura v muzeu. Sběrky Etnografického ústavu Moravského zemského muzea v Brně*. Brno: Moravské zemské muzeum.
- Petrů, Eduard (ed.). 1985. *Copak to ale za mozeka hraje? Hanácké zpěvohry 18. století*. Ostrava: Profil.
- Pitáková, Yvonna. 1957. *Nářeční slovník dvou obcí na Blanensku*. Brno: Masarykova univerzita. [Rukopis studentské práce; archiv dial. odd. ÚJČ AV ČR v Brně.]
- Roubic, Antonín. 1993. Nejstarší zprávy o Hané. *Studie Muzea Kroměřížska* 92/93: 12–15.
- Schimek, Maximilianus Venceslaus. 1780. *Von den Hanacken in Mähren*. Göttingen: Vandenhoeck.
- Schwoy, František Josef. 1786. *Topographische Schilderung des Markgrathum Mähren*. Prag – Leipzig: Kašpar Widtmann.
- Skulina, Josef. 1966. O šíření obecné hanáčtiny. *Naše řeč* 49 (2): 88–93.
- Slavík, Bedřich. 1940. *Hanácké písemnictví*. Olomouc: R. Promberger.
- Stupňánek, Bronislav – Vondráková, Alena. 2022. *Vybrané jevy hláskoslovného vývoje českých nářečí ve 20. století*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Sušil, František. 1835. *Moravské Národní Písne*. Brno: Josef Jiří Traszler.
- Šafařík, Pavel Josef. 1842. *Slovanský národopis*. Praha: vlastním nákladem. [2. vyd.]
- Šembera, Alois Vojtěch. 1881. *Mapa země moravské. S částmi pohraničními Slezska, Čech, Rakous i Uher*. Vídeň: vlastním nákladem.
- Šembera, Alois Vojtěch. 1864. *Základové dialektologie československé*. Vídeň: vlastním nákladem.
- Šimečková, Marta. *Slovník centrálně středomoravských dialektů*. Rukopis.
- Šimečková, Marta. 2022a. *Dynamika kulturní češtiny 16.–18. století. Čtyři případové studie z roviny hláskosloví*. Praha: Academia.
- Šimečková, Marta. 2022b. *Jazyky a nářečí jako součást regionální identity a kulturní dědictví (na příkladu České republiky)*. *Národopisná revue* 32 (2): 114–124.
- Toncrová, Marta – Uhlíková, Lucie. 2011. Edice lidových písní a čistota dialektu. In: Uhlíková, Lucie – Toncrová, Marta (eds.). *Hudební a taneční folklor v ediční praxi*. Praha: Etnologický ústav AV ČR. 41–58.
- Trávníček, František. 1935. *Historická mluvnice československá. Úvod, hláskosloví a tvarosloví*. Praha: Melantrich.
- Trávníček, František. 1927. Odpověď prof. Frant. Trávníčka. *Národopisný věstník československý* 20: 398–401.
- Trávníček, František. 1926. *Moravská nářečí*. Praha: Národopisná společnost československá.
- Utěšený, Slavomír. 1981. Připomínky k hierarchii členění českých nářečí. *Naše řeč* 64 (3): 132–137.
- Utěšený, Slavomír. 1958. Monografie o centrálním hanáckém nářečí. *Slovo a slovesnost* 19 (2): 150–155.
- Utěšený, Slavomír. 1949. *Vývoj moravských samohlásek*. Disertační práce. Olomouc: Palackého Univerzita v Olomouci.
- Válka, Miroslav. 2013. Etnografická rajonizace a diferenciacie Moravy a Slezska. Staronový problém české etnologie. *Folia ethnographica* 47 (2): 115–137.
- Vyhřídál, Jan. 1912. *Z hanáckého kraje*. Brno: Benediktinská knihtiskárna.
- Woitsch, Jiří. 2014. Národopisné oblasti a etnografická diferenciacie obyvatelstva. In: Bahenský, František a kol. *Velké dějiny země Koruny české. Tematická řada. Lidová kultura*. Praha – Litomyšl: Nakladatelství Paseka. 13–42.
- Zapletal, Ladislav. 1979. *Komenského mapa Moravy z roku 1627*. Olomouc – Přerov: Univerzita Palackého – Okresní vlastivědné muzeum J. A. Komenského v Přerově.

INTERNETOVÉ ZDROJE:

Malach, Roman – Válka, Miroslav. 2015. *Etnografická a kulturně-geografická diferenciacie a rajonizace Moravy a Slezska* [online] [cit. 27. 2. 2025]. Dostupné z: <https://gistralik.muni.cz/data/02_diferenciacie_a_rajonizace.pdf>.

Stupňánek, Bronislav – Vondráková, Alena. 2024. *Nářečí českého jazyka. Nářeční skupiny a podskupiny. Verze 1.0* [online] [cit. 24. 2. 2025].

Dostupné z: <<https://www.jamap.cz/download/mapa-narecni-skupiny.pdf>>.

Šipková, Milena. 2017. Středomoravská nářeční skupina. *Nový encyklopedický slovník češtiny* [online] [cit. 20. 2. 2025]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/STŘEDOMORAVSKÁ_NÁŘEČNÍ_SKUPINA>.